

Başkurt Türkçesinde kiplik parçacıkları

Habibe Yazıcı Ersoy*

Giriş

Diller içlerinde binlerce kod ve binlerce yapıyı barındırır. Her dilin kendi içyapısı içerisinde bir başka yabancı veya akraba dile çevrilirken tam karşılığını bulmayan ifade yolları vardır. Kimi zaman bu türden ifade yolları çevirilerde çok büyük problemlere de yol açabilir. Bazen bunlar tamamen yok bile sayılabilir. Ait olduğu dilin mantığı içerisinde oluşan deyimler nasıl ki dillere özgü ise, bu türden kiplik parçacıkları da yine kullanıldığı dilin mantığı içerisinde oluşmuştur ve dile özgüdür.

Kelimeler insan zihninde nesneleri somutlaştırmaya yarayan unsurlardır. Bir iletişim aracı olarak dil kullanılırken de konuşur, ifade etmek istediklerini tam olarak karşındakine aktarabilmek için dil ile birlikte ellerini, kollarını, jest ve mimiklerini, vurgu ve tonlamayı kullanır. Yazı sistemleri ise bu gibi ifadeler, jestler ve mimikler için yeterli değildir ve bu yüzden bütün bunların yerini tekrarlar, ekler, vurguyla işaretlenen ikizleşmeler, uzama, türeme gibi ses olayları ve kiplik kelimeleri alır (Üstüner 2003: 5). Bu türden ifade yollarıyla da konuşur sözlerini kuruluktan kurtararak daha zengin kılar. Örneğin tekrarlarla, uzatmalarla, türetmelerle ve kimi zaman kiplik kelimeleri, kiplik parçacıklarıyla adeta yazılı metinde birtakım duygu ve düşüncelerini işaretleme, vurgulama, pekiştirme yollarına başvurur. Yazılı metinde gramer ve semantik arasında kalan konuşurun çeşitli ifade şekillerine imkân tanıyan kiplik parçacıkları, hem söylemde hem de yazılı metinlerde vazgeçilmezdir.

Parçacıklar diğer gramatikal kategorilerin hiçbirisiyle işaretlenmeyen, kelimelerden bağımsız olan unsurlardır. Erdal, parçacıkları kapsamlarına ve konumlarına göre sınıflandırmış ve bunları dörde ayırmıştır: 1. Pekiştirici parçacıklar (*emphatic particles*): *Ok, kAn, mAt, çI*. 2. Bağlayıcı veya karşıt fikir belirten parçacıklar (*connective or adversative particles*): *yme, mA*. 3. Epistemik parçacıklar (*epistemic particles*): *mU, gU, lA*. 4. İstek parçacıkları (*volitive particles*): *çU, şU* (2004: 342–351).

Farklı araştırmalarda farklı terimlerle karşımıza çıkan konu Türkoloji ve dilbiliminde özellikle son yıllarda dikkat çekmiştir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Başkurt Türkçesinde kullanılan *-DA/-zA/-lA*, *-DA/-zA/-lA baha, bit, indİ* tarzındaki kiplik parçacıkları çeşitli araştırmalarda *partikel* (Grönbech 1936), *ek-edat* (Üstüner 2003, Nalbant 2004), *enklitik* (Räsänen 1957, Lewis 1967, Özönder 2001, Nalbant 2004, Ercilasun 2008, İpek 2009), *enclitic suffix* (Dönük 2005), *clitic* (Kornfilt 1997, Erdal 2000, Göksel & Kerslake 2005), kuvvetlendirme edatı, pekiştirme edatı (Korkmaz 1995) terimleri ile karşılanıp incelenmiştir.

Klitik fonolojik olarak başka bir kelimeye bağımlı; kelimeyle ek arasında davranış gösteren sentaktik özelliğe sahip biçimbirimidir. Klitikler fonolojik olarak kendisinden

* Gazi Üniversitesi.

önceki unsura bağlanırsa *enklitik*; kendisinden sonraki unsura bağlanırsa *proklitik* ismini alır ve bunlar vurgusuz öğelerdir (Trask 1993: 91; Crystal 1994: 57; Redhouse 1998: 313; Kroeger 2005:316; <http://en.wikipedia.org/wiki/Clitic#Enclitic> 13.8.2010, <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatIsACliticGrammar.htm> 13.08.2010).

Lewis, Türkiye Türkçesi gramerinde *vurgu başlığı* altında enklitik ekler içerisinde *-le, -ken, -cesine, -leyin, -me, -yor, şahıs ekleri, Farsça izafet ünlüsü'nü*; enklitik kelimeler içerisinde de *idi, ise, mi, gibi, ki, de'yi saymaktadır* (1967: 23-24).

Kornfilt ise klitik başlığı altında Türkiye Türkçesinde şu beş grup klitikten bahseder: 1. Yardımcı fiiller: *-(y)di, -(y)mış* 2. Cümle (modal, soru, olumsuzluk) parçacıkları: *-(y)sa, -DXr, -mI, -mA* 3. Cümle bağlayıcıları: *dA, ki* 4. Anaförük parçacıklar: *-ki* 5. Diğerleri: *-(y)la, -(y)ken, -CA, -CAsInA, -leyin*. Kornfilt bu klitiklerin fiillerden önce gelmediğini ancak fiillerden sonra gelebildiğini ve yerinin cümle sonu olduğunu belirtir. Fiillerden sonra kli-tikler art arda da gelebilmektedir (1997: 435-443).

Türkçedeki klitikler konusundaki geniş bildirisinde Erdal, fonolojik seviyede ek, morfolojik seviyede kelime saydığı klitiklerin ekler ve kelimelerle farkları üzerinde detaylı olarak durur ve Türkçedeki klitikleri; Zaman ifade eden: *-(y)ken*. Son ek alan iki klitik: *-(y)la, -DXr*. İki epistemik parçacık: *-mXş* ve *-DXr*. İlgili çekici unsurlar: *-mX, dA, -DXr, -(y)sA*. Zamir özneler: *-(y)Xm, -sXn, -(y)Xz, -sXnXz*. Bildirme biçimi: *-(y)DX, -(y)sA* şeklinde altı gruba ayırır (2000: 42-45).

Klitikleri cümlelere bağlanan parçacıklar olarak tanımlayan Kerslake ve Göksel de Türkçedeki klitikleri altı gruba ayırmışlardır: 1. Parçacık: *-mX*. 2. Söylem bağlayıcıları: *dA, -(y)sA/ise, ya, ki*. 3. Ek bağlayıcısı: *bile*. 4. Bildirme işaretleyicileri: *-(y)DX, -(y)mXş, -(y)sA*, zarf işaretleyicisi *-(y)ken* ve genel kiplik işaretleyicisi *-DXr*. 5. Şahıs işaretleyicileri: *-(y)Xm, -sXn, -sXnXz, -(y)Xz, -sXnXz, -lAr*. 6. Enstrümantal ve bağlama işaretleyicisi: *-(y)la/ile* (2005:109-116).

Özbek ise Türkçede *yani, işte, şey, ya* gibi parçaları *discourse markers* (söylem işaretleyicileri) olarak tanımlar ve bu işaretleyicilerin ek olarak nitelendirilemeyeceğini, her birinin söylem içerisinde bulunduğu yerde kendine has fonksiyonlarının olduğunu ifade eder. Özbek bu işaretleyicilerin bazılarının *ya-işte, yani-işte, şey-işte ya* gibi ortak kullanımlar oluşturarak söylemde önemli fonksiyonları kuvvetlendirdiğini, bunların konuşurlar arasındaki etkileşimi güçlendirdiğini, söz konusu parçaların olmadığı durumda ise söylemin durgun ve manasız olacağını belirtir (2000: 393-398).

Görüldüğü gibi çeşitli araştırmalarda farklı sınıflandırmalar içerisinde farklı terimlerle yer alan, yukarıda söz konusu edilen, *bizim* bu çalışmada *parçacık* olarak adlandırdığımız unsurlar geçekten de söylem içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir ve farklı işlevler üstlenirler. Parçacıklar konuşurun ifadesini farklı açılardan tamamlayan, ifadeye konuşurun duygu ve düşüncelerine yönelik çeşitli kiplik manalar katan, ifadeyi pekiştiren unsurlardır. Türkçedeki parçacıkların bir bölümü farklı çalışmalarda *pekiştirme enklitikleri* olarak ele alınıp değerlendirilmiştir (Çağatay 1978, Tulum 1993, Üstüner 2003, Kaşgarlı 2004, Nalbant 2004, Ercilasun 2008). Ercilasun *La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi* adlı makalesinde Türkçedeki pekiştirme enklitiklerinin on bir özelliği üzerinde durur (2008: 43). Parçacıklar bahsedildiği üzere söylemde pekiştirme görevini yapmaktadırlar; ancak bu pekiştirmenin yönü farklı kiplik anlamlarla yüklü olabilmektedir. Ercilasun'un teorisinde bu durum dokuzuncu maddede dile getirilmiş ve pekiştirme enklitikle-

rinin aynı zamanda rica, istek, yalvarma, acıma, hayret, hitap, soru, bağlama, benzerlik, zaman gibi farklı anlam özellikleri kazanabileceği ifade edilmiştir (2008: 50). Temelde pekiştirme/tekrit de söylemde konuşurun cümlesine karşı takındığı bir tavır olması bakımından bir çeşit kiplik mana taşır. Böylece konuşur ifadesini daha da kuvvetlendirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla bu türden parçacıklar bu çalışmada *kiplik parçacığı* (modal kisse) olarak ele alınmıştır.

Başkurt Türkçesinde kiplik parçacıkları

Kiplik parçacığı terimine açıklık getirdikten ve konunun yapılan çalışmalarda nasıl ele alındığına bir göz attıktan sonra Başkurt gramerlerinde parçacıkların ne şekilde incelendiğine bakılacak olursa, Başkurt Türkçesinde *parçacık*, *kişäksä* (Rus. *časitsa*) terimi ile karşılanmaktadır ve kelime manasıyla ayrı bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bütün cümle- nin muhtevasına ve anlamına bir çeşit mana farklılığı ve orijinalliliği katan yardımcı kelimelerdir (BTH 1993, Kiyekbayev, Seyitbattalov vd. 2004: 139). Parçacıklar fonolojik olarak kelimeye bağlı kaldıkları için eklere yakın olsalar da anlamları açısından *modal* sözlere (kiplik kelimeler) yaklaşmaktadırlar. Başkurt gramerlerinde anlam açısından bir birlik olmakla beraber parçacıkların sınıflandırması konusunda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır (Dmitriyev 1950: 130, İşbulatov 1972: 141, Yuldaşev 1981: 328, BTH 1993: 510, Zeynullin 2002: 329, Kiyekbayev, Seyitbattalov vd. 2004: 139). Bu çeşitli sınıflandırmalar içerisinde parçacıkların belirli bir bölümü gramatik anlamlar ifade ederken, bir bölümü ise eklendiği kelime ya da cümle içerisinde farklı kiplik anlamlara işaret etmektedir.

Poppe *Bashkir Manual* adlı eserinde, parçacıkları aynı terimle farklı bir başlık altında inceler. Kelimelerin başına ve sonuna gelmelerine göre parçacıkları iki gruba ayırır ve sona gelen parçacıkları: *-mX*, *-mXni*, *-DA/-zA/-IA*, *-DA/-zA/-IA baha*, *-sX*, *-hAnA*, *-GinA/-KınA*, *-DXr/-zXr/-IXr* şeklinde verirken; başa gelen parçacıklar için ise sıfat pekiştirmelerini verir: *qapqara*, *yapayanğız* (1964: 59).

Dmitriyev ise parçacıkların Başkurt Türkçesinde Rus dilinde olduğu gibi kelimedenden ayrı olarak şekillenen elementler olduğunu, ancak bunların ayrı bir kelime türü olarak kabul edilemeyeceğini ifade ettikten sonra, onların semantik değil gramatik anlamlar üstlendiğini ve ayrı bir ses düzenlerinin olmadığını belirtir. Onun ele aldığı parçacıklar şunlardır: *-mX*, *-DA/-zA/-IA*, *-DA/-zA/-IA baha*, *-sX*, *-GinA/-KınA*, *-UK*, *-DXr/-zXr/-IXr*, *-hAnA* (1950: 131-133).

Yuldaşev, parçacığın tanımını edat olarak yaptıktan sonra Başkurt Türkçesindeki parçacıkları şu şekilde verir: *mX*, *-GinA/-KınA*, *-UK*, *-DXr/-zXr/-IXr*, *-hAnA*, *-sX*, *-DA/-zA/-IA baha*, *äli*, *-DA/-zA/-IA* (1981: 328-330).

Kiyekbayev ve Seyitbattalov başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan Başkurt gramerinde, Başkurt Türkçesindeki parçacıklar bağlaçlar başlığı altında bir alt başlık olarak ele alıp değerlendirilmiştir. Cümlelerin anlamına ayrı ve özel bir anlam katan yardımcı kelime olarak tanımlanan parçacıklar şu şekilde sınıflandırılmıştır: 1. Soru parçacıkları: *-mX*, *-mX ni*, *-mX ikän* (*mikän*). 2. Doğrulama-tasdik parçacıkları: *-DA/-zA/-IA baha*, *-sX*, *iñ*, *bit*, *ütä*, *tas*, *şır*, *şaw*, *salt*, *-DA/-zA/-IA*. 3. Sınırlama parçacıkları: *-GinA/-KınA*, *-UK*. 4. Şüphe-tereddüt parçacıkları: *-DXr/-zXr/-IXr* (2004: 139-141).

İşbulatov da parçacıkların, cümlelere özel kiplik anlam ayrıntılarını kattıklarını ifade eder (1972: 141).

Başkurt Türkçesindeki kip ve kiplik sistemi üzerine önemli çalışmaları bulunan Zeynullin ise, parçacığı söz grubu ve cümlelere duygu ve heyecan ve bir yandan da kiplik manalar katan yardımcı kelimeler olarak tanımlar. Parçacıkları öncelikle iki guruba ayırarak onların alt başlıklarını verir. Bunlardan ilk grup gramatik anlam bildirenler olarak değerlendirilip, soru parçacıkları: *-mX*, *-mX ni*, *-mX ikän*, *-mX ällä*, *-mX huŋ*, *-mX ikän ni*, sınırlama parçacıkları: *-GınA/-KınA*, *-UK*, *fäkät*, *tik*, *barı*, kuvvetlendirme parçacıkları: *-ütä*, *bik*, *iŋ*, *tüma*, *şır*, *düm*, *calt*, belirsizlik parçacıkları: *ällä* olarak sınıflandırılırken; ikinci grup kiplik anlam bildirenler ise, doğrulama parçacıkları: *-DA/-zA/-IA baha*, *-DA/-zA/-IA bit*, *-sX*, *indı*, varsayım parçacıkları: *-DXr/-zXr/-IXr*, *fälän*, *mazar*, *älı*, emir, seslenme parçacıkları: *-sX*, *-hAnA* şeklinde üç gruba ayrılmıştır. (2002: 329-335).

Görüldüğü üzere Başkurt gramerlerinde parçacık için anlamı bakımından genelde bir birlik var iken, sınıflandırılmaları konusunda tam bir birlik yoktur. Parçacıklar genelde cümlelere kattıkları anlamlar açısından incelenmiş ve sınıflandırılmış olsalar da onların kiplik anlamları üzerine vurgu yapan daha çok Zeynullin olmuştur. Konuşurun cümledeki oluş ya da kılışın gerçek olup olmama durumu karşısında takındığı tutumunu, görüşünü, bakış açısını, değerlendirmesini gösteren bir anlam bilimi kategorisi olan kiplik, dilde fiil çekimleri, kiplik kelimeleri, edatlar, vurgu, söylem gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Konuşurun cümlesinde farklı biçim ve anlamlar çerçevesinde tercih ettiği dildeki parçacıklar da kimi zaman kiplik anlamlara işaret etmektedir. Konuşur bazen ifade ettiği cümlesini doğrulamak, bazen çeşitli çıkarımlar yapmak bazen de emir, istek veya ricada bulunmak amacıyla kiplik parçacıklarını kullanır. Bu türden yapılar daha çok söyleme yönelik olduğu için, edebî metinler içerisinde de çoğunlukla diyaloglarda yer almaktadır. Başkurt Türkçesinde oldukça fazla sayıda parçacık bulunmaktadır. Yazı diline geçişi yirminci yüzyıl olduğu düşünüldüğünde Başkurt Türkçesi için bu durum şaşırtıcı değildir. Söylem dili ile edebî dil kimi zaman birbirinden ayrılır ve edebî dil daha kuralcıdır bununla birlikte tekrarlardan kaçınır. Özellikle diyalog metinlerinde sıkça karşılaştığımız parçacıklar kimi zaman benzer fonksiyonlarla, kimi zamanda ifadeyi daha da pekiştirir mahiyette bir arada kullanılırlar (*bit: bit indı, bit älı, la: la baha, la bit vb.*)

Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine metinler aktarılırken kiplik parçacıklarının tam karşılığını bulmak kimi zaman problem teşkil etmektedir. Hatta kimi zaman yokmuş gibi de aktarılabilmektedir. Elbette bunlardan bir kısmının Türkiye Türkçesinde tam karşılığı bulunamasa da benzer özellikleri bulunanlar da vardır. Daha önce belirtildiği gibi Başkurt Türkçesinde parçacıklar oldukça fazladır. Bu çalışmada bunlar içerisinde kiplik anlamlara işaret eden *-DA/-zA/-IA*, *-DA/-zA/-IA baha*, *bit*, *indı* kiplik parçacıkları incelemeye dâhil edilmiş, Başkurt edebî metinlerinden alınan örneklerden hareketle fonksiyonları ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. *-DA/-zA/-IA* kiplik parçacığı

Başkurt Türkçesindeki *-DA/-zA/-IA* kiplik parçacığı Türkçe için yapılmış diğer çalışmalarda farklı şekillerde ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışmalarda da genellikle, *ek* (Arat 1951:

137–140, Tulum 1993: 163–164), *vurgulama parçacığı* (*die hervorhebende partikel*) (Grønbech 1936: 35), *edat* (Çağatay 1978: 168, Kaşgarlı 2004: 1732–1735), *zarf eki* (Erdal 1991: 404–405, Önler 1996: 9–15, Duman 2002: 9–17), *ekleşme sürecindeki edat* (Kocasavaş 2003: 183–188), *ek-edat* (Üstüner 2003: 214–219), *enklitik edat* (Räsänen 1957: 236–239, Nalbant 2004: 2157–2172, İpek 2009: 1999–1212), *klitik* (Erdal 2000: 42) *vurgulama ünlemi* (Brockelman 1954: 190) olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu çalışmalarda farklı adlandırmalarla incelenen bu parçacığın işlevi ile ilgili olarak bazıları zarf yapan bir zarf eki görüşünü benimserken (Erdal 1991: 404–405, Önler 1996: 9–15, Duman 2002: 9–17) bazı çalışmalar onun doğrudan pekiştirme, kuvvetlendirme, vurgu, tekit (Grønbech 1936: 35, Arat 1951: 137–140, Çağatay 1978: 168, Üstüner 2003: 214–219, Kocasavaş 2003: 183–188, Kaşgarlı 2004: 1732–1735, Nalbant 2004: 2157–2172, İpek 2009: 1203–1204) işlevine işaret etmiş, kimi çalışmalarda da bunun yanında şaşkınlık, hitap (Kocasavaş 2003: 183–188) işlevlerine yer verilmiştir.

-*la* kiplik parçacığı, Divanü Lügati't-Türk'te geçer. Kaşgarlı bu parçacığın anlamını şöyle verir:

“*la*: İşin tahakkumunu ve bitişini gösteren bir edat olmak üzere fiillerin sonuna gelen bir harftir. Bunu Oğuzlar kullanır. *Ol bardı la*: O gitti be. *Ol keldi la*: O geldi be. (Onun gitmesi tahakkuk etti ve Onun gelmesi tahakkuk etti.) anlamındadır. Bu söz, işin olduğunu bilmediği için dinleyen adamda inkâr anlamı bulunduğu zaman kullanılır. Bunu öbür Türkler bilmezler.” (Atalay 1985: 213).

Görüldüğü üzere Divanü Lügati't-Türk'te de söz konusu parçacığın “pekiştirme ve şüphe” fonksiyonları üzerinde durulmuştur.

Başkurt Türkçesinde de -*DA/-zA/-la* kiplik parçacığı çeşitli gramer kitaplarında genellikle parçacık bahsi içerisinde ele alınmış ve bazı işlevleri üzerinde kısa da olsa durulmuştur (Dmitriyev 1950: 131–132, Poppe 1964: 59, Yuldaşev 1981: 329, Zeynullin 2002: 329–335, Kiyekbayev, Seyitbattalov vd. 2004: 139–141).

1.1. -*DA/-zA/-la* kiplik parçacığının işlevleri

Başkurt Türkçesinde -*DA/-zA/-la* kiplik parçacığı bütün kelime türleri üzerine gelebilmektedir. Dolayısıyla bu parçacık kiplik anlamının yanı sıra başka birtakım işlevler de üstlenmiş görünmektedir.

1.1.1. Ama bağlacı işlevinde

Başkurt Türkçesinde kimi zaman bu parçacık *ama* işlevinde kullanılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde -*DA/-zA/-la* kiplik parçacığı kendisinden önce gelen ifade ile sonraki arasında zıtlık kurmaktadır.

- (1) *Brigadanı Başqurt xükümäti qaramağına birmäwzärinä Murtazındıñ üzünñ dä, haldattarınıñ da bik işi büştü. Büştü la bit, nñ xäl itähñ, dünyalar ikñsiländi.* (UYT, 60) ‘Tugayı Başkurt hükümetinin emrine vermemelerine Murtazin’in kendi de askerleri de çok sinirlendi. Sinirlendi ama ne yaparsın, dünya değişti.’
- (2) *Bir kündü haray başında tüşürüp algaynıq bit. Hin tüşüp kitkäs, uylanıp yattım, yattım da, tuqta, min äytäm, niñä bında bısän arahında tünsügüp yatırğa.* (NM, 522) ‘Bir gün sarayın tepesinde buluşmuştuk. Sen inince düşünüp yattım, yattım ama dur, burada otların arasında boğulup yatmak neden.’

1.1.2. Pekiştirme, kuvvetlendirme

Bu kiplik parçacığı kimi zaman da ‘da, daha’ anlamına kadar gidebilen bir pekiştirme ifadesi ile kullanılmaktadır.

- (3) *Qara ıwıldırıqtan bitlik yahağaynım, yartı säğättän yıwam min unı. Iwıldırıq bik fayzalı – tirinñ yümşarta, hıılmalı itä. Binan da äffiktlı maskanı bilmäyım, hiñä lä şulay itirgä kähäş itäm.* (T 107) ‘Siyah havyardan maske yapmıştım, yarım saatte yıkıyorum ben onu. Havyar çok faydalı, deriyi yumuşatıyor, esnek yapıyor. Bundan daha iyi etkili bir maske bilmiyorum, sana da böyle yapmanı tavsiye ediyorum.’
- (4) *Min baylıq ta, xäyirsilik tä kürmägäm, min üzimdñ yulım mñnän baram, min Däwlätخان bayzarzı, İbray zimagorzarzı, nağanlı Xäkimdärzı bilmäyım, bilirgä lä tılämäyım!* (U, 106) ‘Ben zenginlik de yoksulluk da görmüyorum, ben kendi yolumda gidiyorum, ben Devlethan zenginleri, İbray işçileri, tabancalı hekimleri bilmiyorum, bilmek de istemiyorum!’

1.1.3. vā bağlacı işlevinde

Başkurt Türkçesinde -DA/-ZA/-LA kiplik parçacığı ve bağlacı işlevinde kullanılmaktadır. Bu işlevde kullanımına oldukça sık rastlanır.

- (5) *– Niñä ulay aşığam ikän? Bilay za gümır yıl kiwık yilip kinä tūra la! Bına bit, bir ayzan min bında bulmayasaqmın. Kurstı tamamların da kitirmın...»* (EDT, 65) ‘– Neden böyle acele ediyorum ki? Ömür böyle rüzgâr gibi esip gidiyor ya! İşte bir ay sonra ben burada olmayacağım. Kursu tamamlarım ve giderim.’
- (6) *Äğär türürlüq bulmaha, yazğa sıqqas, üyündü biklärhñ dä, qaytırñ. Min dä bit bir üzim gñä, yarñızım, qartayğas bik awırğa kitä başlanı.* (KKTY, 34) ‘– Eğer duramazsan, baharda gelince evini kilitlersin ve dönersin. Ben de yalnızım, yaşlandıkça çok ağır gelmeye başladı.’

1.1.4. *bilä* edatı işlevinde

Bu kiplik parçacığının en yaygın işlevlerinden biri de *bile*, *hatta* fonksiyonuyla kullanılmasıdır.

- (7) *Unıhı yaqşı... – Arıslan başın iyıp bırawıq uylanıp türzü, – Ä min hiñä şunu äytmäksimin... Yanğız yŭrühän dā, kümäk bulhağız za, abay bul.* (K, 289) ‘O iyi... – Arıslan başını eğip bir süre düşündü. – Ama ben sana şunu söylemek istiyorum. Yalnız olsan da (bile) kalabalık olsanız da (bile) ihtiyatlı ol.’
- (8) *Üksana rannıy bulğas, opäratsiya yahağan bulğandar ikän. Şunan huñ bala tapmaşqa kuşqandar. Min unıñ minän hüyläştim indı. İlyas ta bilä...* (KKTY, 121) ‘Uksana erken olunca, operasyon yapmışlar. Bundan sonra çocuk yapmayı emretmişler. Ben onunla konuştum. İlyas bile biliyor...’

1.1.5. *ki* bağlacı işlevinde

-*DA/-zA/-IA* kiplik parçacığının bir diğer işlevi olan *ki* bağlacı işlevinde kullanımına özellikle *şulay*, *ulay* gibi kelimelerle birlikte rastlanmaktadır.

- (9) *Şulay za minı tığındäğı xalıq bürsüy. Ul-bıl kilip sıqha, türä, üzñ bilähñ! – tip Äsfändiyär yıyılğan kişilärgä qarap türzü.* (BR, 228) ‘Şöyle ki, beni oradaki halk endişelendiriyor. O bu gelse, başkan kendin biliyorsun! diye Esfendiye toplanan insanlara baktı.’
- (10) *Yawrındarı halıñqı, küzı yırzä. Ulay za Fazıl – Fazıl indı, üstälgä usı minän şapıldatıp huqtı la, hirägäyä başlağan üzün säsin artqa hibildirip, qapıl qısırıp yibärzı.* (ÜY, 47) ‘Omuzları sarkık, gözü yerde. Öyle ki Fazıl, Fazıl’dı artık. Masa-ya avucuyla şap diye vurdu ve seyrekleşmeye başlayan uzun saçlarını arkaya atıp, aniden bağırdı.’

2. -*DA/-zA/-IA* baha kiplik parçacığı

-*DA/-zA/-IA* kiplik parçacığı ile birlikte *baha* parçacığının kullanılması yoluyla oluşmaktadır. Poppe bu yapının ‘but certainly’ (fakat kesinlikle, muhakkak, tabi) anlamına geldiğini ifade eder (1964: 59). Dmitriyev bu kiplik parçacığının ikinci unsurunun *ul bulha* sözünden gelmiş olabileceğini belirtir (1950: 131). *baha* parçacığının ise tam olarak nereden geldiği ve tarihi seyri henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

2.1. -DA/-ZA/-LA baha kiplik parçacığının işlevleri

2.1.1. Doğrulama, tasdik, pekiştirme

-DA/-ZA/-LA kiplik parçacığı ile birlikte *baha* parçacığına Başkurt Türkçesinde metinlerde oldukça sık rastlanmaktadır. Bu iki parçacık bir arada -DA/-ZA/-LA kiplik parçacığının yaptığı doğrulama, tasdik işlevinin daha kuvvetli bir pekiştirmesine işaret eder. Türkiye Türkçesine ‘ya, ya işte, işte, tabi’ şeklinde aktarılabilir.

- (11) *Niñä äli Yulamandı izläp xan üzi yügürgä tıyış? Unıñ xızmätsiläri bar za baha! Usın usqa huqtı.* (BR, 372) ‘Neden han Yulaman’ı takip edip kendisi koşmalı? Onun hizmetçileri var ya işte! Aklını başına aldı.’
- (12) *Bärängi täpkiläy başlağaynım, azıraq işläp tä alırbız. Bärängi kümgänñ barmı? – Awıl qızı la baha, – Xälizä yılmayıp quyzı.* (KR, 198) ‘Patates çapalamaya başlamıştım, biraz çalışırız. Patates gömüyor musun? – Köy kızı tabi, – Helize güldü.’

2.1.2. Hitap, seslenme

Bu kiplik parçacığı kimi zaman da cümlelerde hitap, seslenme işleviyle kullanılmaktadır.

- (13) *İndi Xujabikä miyis artındağı sibiştärgä üyränip tä bütkäyni, kütmägändä qalanan äbiyzñ qızı Xäbibä qaytıp tıştı. – Äsäy, üyzü qurtlatqanhıñ da baha! Ul sibiştärzñ niñä üygä indirgä inı? (KR, 178–179) ‘Artık Hujabike sobanın arkasındaki civcivleri öğrenmişti, beklenmedik zamanda şehirden ninenin kızı Hebibe geldi. – Anne, evi bitlendirmişsin ya! O civcivleri eve sokmak gerekli miydi?’*
- (14) *Yihangir äfändiniñ Ğirfan bir ni bulmağanday qarşılarğa tırıştı. Şulay za İstän qaltırana inı ul. – Älxämdilillä!.. Qunaq bar ikän dā baha! Xüzayğa mñ şükür!.. (Yİ, 18) ‘Ğirfan Yihangir efendiyi hiçbir şey olmamış gibi karşılamaya çalıştı. Öylece titriyordu o. – Elhamdulillah... Misafir varmış ya! Allah’a bin şükür!..’*

3. bit kiplik parçacığı

Başkurtça-Rusça sözlükte kelime manası ‘ved’, ‘je’ (ki, ne de olsa, ya, değil mi ya, peki) gibi anlamlara gelir (BRS 1996). Başkurtça-Başkurtça sözlükte ise bu kiplik parçacığının söylenen fikri doğrulayıp, kuvvetlendiren bir parçacık olduğu açıklaması yer alır (BTH 1993). Tarafımızdan incelenen edebî metinlerde çok sık kullanıldığını tespit ettiğimiz bu parçacığı Tatar Türkçesinde inceleyen Saadet Çağatay, parçacığın ‘ya, ki, daha, işte’ gibi hatırlatma, açıklama anlamlarına geldiğini ve çok kullanılan bir tekit olduğunu ifade ettikten sonra, bu parçacığın Divanü Lügati’t-Türk’te geçen *mat*, *met* kelimesi ile ilgili olabilece-

ğini belirtir (1978: 168). *mat* parçacığına Erdal pekiştirici parçacıklar (*emphatic particles*) içerisinde yer vermiştir (2004: 344).

3.1. *bit* kiplik parçacığının işlevleri

3.1.1. Doğrulama, tasdik, pekiştirme

Başkurt Türkçesinde son derece işlek olarak kullanılan *bit* kiplik parçacığının en sık kullanılan işlevlerinden biri konuşurun ifadesini kuvvetlendirme, pekiştirme, doğrulama ve tasdiklemedir. Bu şekliyle Türkiye Türkçesinde ‘tabi, elbette’ anlamlarına gelir.

- (15) – İy, *märxämätlim, bigıräk saf häm yabay bit hin, ni işläp minı, qüm gārābı kīwık qap-qara yūzlū bīr mışkındı, «aq inäy» tip äytähñ äli, äzäm qurqırlıq yämñizmın dā baha...* (Yİ, 25) ‘– Ey merhametlim, çok saf ve sadesin tabi sen, niçin bana, kum Arabı gibi kapkara yüzlü bir miskine, ‘ak anne’ diyorsun hele, adam korkutan çirkinim üstelik.’
- (16) – Hı, *ütä bit gümır. Bına aş aldınan, bälki, işkä tüşürüp alırbız, tip aldım. Minñ twğan kün bit.* – İy-y-y, *ällä minı bilmäy, tip uylayñıñmı. Min dā äzirländim indı...* (KR, 100) ‘– Hey, geçiyor işte ömür. İşte yemekten önce belki, aklımıza gelir içeriz diye aldım. Benim doğum günüm ya bugün. – Heyy! Yoksa beni bilmiyor diye mi düşündün. Ben de hazırlandım elbette.’

3.1.2. Açıklama

bit kiplik parçacığı doğrulama, tasdik, pekiştirme işlevinin yanı sıra bağlam içerisinde açıklamaya yönelik bir işlevle kullanılır. Bu işlevi ile Türkiye Türkçesine genellikle ‘işte’ ifadesi ile aktarılır.

- (17) «*Bına bit, üzünä işitirgä his tä kārākmägängä binawhı la tıñlap ultırasaq*», – *tip anlanı Yimış bıl qaraştı. Ämmä, niñälir, qapıl ğına tūrıp sıgıp kitä almanı.* (EDT, 20) ‘Yemiş bu bakışı «işte hiç de işitmesi gerekmediği halde bunu da dinleyip oturacak.» diye yorumladı. Ama nedense birden çıkmadı.’
- (18) *Äğär Xäbir batır Ğabbas mullağa ıñanıp, İlsigülğa barıp sıqmaha, unı bīr kım dā tūta almas, ũşū kündä lä yäşär zä yäşär inı. İyİ, İyİ... Märxüm Qarasäs inähı ũzı şulay hıylanı bit Yimışkä. Ul bit bīr qasan da buştı hıylämäy inı...* (EDT 60) ‘Eğer Hebir yiğit Abbas mollaya inanıp, İlsüğü’l’a gitmese onu kimse tutamaz bugün de hâlâ yaşırdı. Merhum Karases ninesi Yemiş’e böyle söyledi işte. O asla boş yere konuşmazdı...’

3.1.3. Hitap, seslenme

Parçacığın bir diğer işlevi ‘ya’ anlamında hitap ve seslenmedir.

- (19) *Kükrägînä massaj işlägäs kînä, tın alıştarı yaqşırıp, küzzärî asılıp kittî. Ülä yazzım **bit**, – ti. Äyzä, qayttıq, xäzır hin ultıra almasıñ.* (KR, 309) ‘Göğsüne masaj yaptıkça, nefes alışı düzelerek gözleri açıldı. Öle yazdım ya, diyor. Haydi, döndük şimdi sen oturamazsın.’
- (20) *Hurılıp kitkän münhüw aq yûzñä qarayım da üzäktärim üzülüp kitä: «İnäkäyım, bulay tügil inñ **bit**, ni buldı hiñä? Nindäy qayğı tıştı başıña?» – tip hürarğa batırlıgım yitmäy.* (T 30) ‘Zayıflayıp giden kederli ak yüzüne bakıyorum da yüreğim üzülüyor: Anneciğim, böyle değildin ya, ne oldu sana? Nasıl bir dert geldi başına? diye sormaya cesaretim yok.’

4. *indî* kiplik parçacığı

indî kiplik parçacığı Başkurt Türkçesinde ‘artık, ya, peki’ anlamlarıyla kullanılır (BTH 1993, BRS 1996). Bu kiplik parçacığı kendinden önce gelen kelimedenden ayrı yazılır ve ses uyumlarına göre farklılık göstermeyerek tek şekille kullanıma çıkar. *Kazan Lehçesinde indî* adlı makalesinde Saadet Çağatay Tatar Türkçesinde kullanılan *indî* parçacığını inceler ve çeşitli fonksiyonları üzerinde durur (1978: 165). Çağatay *indî*’nin eski lehçelerde *emti*, *amti* ‘şimdi’ eski ve yeni Osmanlıcada *imdi* şekliyle belli olduğunu, Tarama Sözlüğü’nde ‘şimdi, artık, o halde’ anlamlarıyla geçen bu zarfın Kazan lehçesinde ‘artık’ anlamında çekimli fiili tekit veya tasdik için çokça kullanıldığını belirtir (1978: 165). İdil-Ural grubu Türk lehçelerinden biri olan Başkurt Türkçesinde de durum farklı değildir. Yaklaşık benzer fonksiyonlarla edebî metinlerde de söylemde de oldukça fazla kullanılan bir kiplik parçacığıdır. Zeynullin, istek kipini anlatırken, bu kipin ikinci şeklinin sadece birinci şahıslarda kullanıldığını ifade ettikten sonra bu istek ifadesinin *älî*, *indî* gibi kiplik kelimeleriyle de desteklendiğini belirtmiştir (2002: 179).

4.1. *indî* kiplik parçacığının işlevleri

4.1.1. Kuvvetlendirme, pekiştirme, doğrulama

Bu kiplik parçacığı Başkurt Türkçesinde kuvvetlendirme, pekiştirme, doğrulama işlevleriyle çok yaygın olarak kullanılır. *indî* kiplik parçacığı kendisinden önce gelen fiil çekiminin ifade ettiği anlamı kuvvetlendirir, pekiştirir veya doğrular.

- (21) *Säskägä, ğülgä, yündüzargä ğına tügil, matur taştargä la xislänıp qarap tıra. Bıl xusus unıñ ir-yıgıtlık täbiğätin nışkärtmäymı? Şunday uyar dawılı isindä qaytıp **indî** ul üygä.* (Yİ, 103) ‘Sadece çiçeğe, güle, yıldızlara değil, güzel taşlara da hislenip bakıyor. Bu durum onun gençlik halini zayıflatmıyor mu? Böyle düşünce kasırgaları içerisinde eve döndü artık o.’

- (22) *Rawizä xanım, uñayhızlanıp, bir irinä, bir Azamatqa qaranı. Azıraq uylanıp türzü la qätgi qararğa kildı. – Quy, äligä tiklīm äytmägäs, äytmäyik indı. Günahı üzibizgä. Yänin yäräxätlämäyik, bılay za yaralı unıñ yırägi. (T, 139) ‘Ravize Hanım, çekinip bir eşine bir Azamat’a baktı. Azıcık düşündü ve kesin karar verdi. – Bırak, şimdiye kadar söylemeyince, söylemeyelim artık. Günahı bize. Canını acıtmayalım, zaten yaralı onun yüreği.’*

4.1.2. Açıklama

Bu kiplik parçacığı kimi zaman konuşurun bir açıklama yapmasından önce yapılacak açıklamaya işaret eder şekilde kullanılmaktadır.

- (23) – *Ul da yızñähı kiwık ryumkağa irinın tiygızıp kinä ultırzı. Araqığa ul da yıgılıp barmay. – Şunan? – Şul indı. Avtovokzalğa yitkäs, bilıtqa sirat başıwım buldı, bıraw yinimdän tarttı: – Kayhı yaqqa? – tip hıranı. Min rayonımdı, awılımdı äyttim. (T, 181) ‘O da damadı gibi kadehe dudağını değdirdi. Votkaya o da pek düşmüyor. – Sonra? – İşte, otobüs terminaline gelince, bilek sırasına girdi, birisi kolumdan çekti: – Ne tarafa? diye sordu. Ben bölgemi, köyümü söyledim.’*
- (24) – *Atay! Atay! Qara haqalıña aq burtük qayzan tüşkän? – hm... Qayzan, qayzan, imiş. Türmüş «büläk itti»... – Nimä huñ ul türmüş? – Türmüşmü? Uşu indı... Allahı Täğälä birgän üz xäyätibiz... – Alla Babay qayza yäşäy? (Yİ, 43) ‘Baba! Baba! Kara sakalına ak taneler nereden düştü? – Hım, nereden, neredenmiş. Hayat hediye etti. – Nedir o hayat? – Hayat mı? Şu işte... Allah-u Teâlâ’nın bize verdiği kendi hayatımız... – Allah baba nerede yaşıyor?’*

4.1.3. Hitap, seslenme

Başkurt Türkçesinde *indı* kiplik parçacığının işlevlerinden biri de cümlede hitap, seslenme işlevi ile kullanılmasıdır.

- (25) *Üzñä buyhündürür üşün xalıq işanısın yawlargä käräk, añlayhıñmı! Hiziat – Qayza la şul indı. (KR, 339) ‘Kendine itaat ettirmek için halkın inancını kazanmak lazım, anlıyor musun? Hızıet – Nerede bu ya.’*
- (26) *Äy şul, niñä minıñ başıma kilmägändir indı. Biz küp itip qaq qüyzüq, ällä küpmı kiptırzık bit indı. Qışqılıqqa buytım yitä ul. Kün dä yiläk käkrihi bışırabız. (T, 15) ‘Evet bu, neden benim başıma gelmemiş ki. Biz çok yapıp pestil koyduk, kim bilir ne kadar kuruttuk ya artık. Kışın bol bol yeter. Her gün çilek böreği pişiririz.’*

4.1.4. Zaman işlevi

Başkurt Türkçesinde bir kiplik parçacığı olarak karşımıza çıkan *indı* kimi zaman da bu işlevinin dışında zamana işaret ederek ‘şimdi’ veya ‘beri’ anlamında kullanılabilir.

- (27) *Samawır kürgäs, aşığı kilip, bala saqtan kilgän aşqazan sirı üzün. Hizzirtip quyzı. Bütä ısanıs hawınsı qızzarza indı. Säğät unınsı yartı tirähindä Räistip hawınsı hiñlihi bızzi säygä saqırıp aldı.* (KR, 289) ‘Semaver görünce aşağıya gelip, çocukluk çağından gelen mide rahatsızlığı kendini hissettirdi. Bütün ümit bundan sonra inek sağan kızlarda. Saat dokuz buçuk civarında Reis’in inek sağan kızkardeşi bizi çaya çağırdı.’
- (28) *Üfülä äsähiniñ yañğız hiñlihi küptän indı unı üzı ırgähinä yäşärgä saqıra. Läkin Rämilä awıldan bulay qapıl gına sıgıp kitirmın tip küz aldına la kiltirmäy inı.* (KR, 68) ‘Ufa’da annesinin yalnız kız kardeşi çoktandır kendisinin yanına birlikte yaşamaya çağırıyor. Fakat Remile köyden bu şekilde alelacele çıkacağını da göz önünde bulundurmuyordu.’

Sonuç

Başkurt Türkçesinde sayıca oldukça fazla olan kiplik parçacıkları kimi zaman birbirine benzer, kimi zaman farklı kiplik anlamlarla çok sık kullanılır. Bu bildiride konu edilen altı kiplik parçacığından başka daha birçok parçacık Başkurt Türkçesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kiplik parçacıklarının -DA/-ZA/-LA, sX, -hAnA gibi bazıları kendilerinden önceki kelimenin ses düzenine uygun olarak ses değişikliğine uğramaktadır. *bit*, *indı* gibi kiplik parçacıkları ise kendinden önce gelen kelimedenden bağımsız bir ses düzenine sahiptirler ve tek şekillidirler. Bu çalışmaya konu olan kiplik parçacıkları cümleler içerisinde pekiştirme, doğrulama, hitap, seslenme, nida, bağlama, açıklama, istek, rica gibi çeşitli kiplik anlamlar ifade etmektedir. Başkurt Türkçesinde kullanılan bütün parçacıklar işlevlerine göre incelendiğinde bunların cümleler içerisinde ne gibi nüansları olduğu çok daha net olarak ortaya çıkacaktır.

Örneklerin alındığı eserler

- BR Rafikov, B. 2003. *Bulat Rafiqov- Äsärzär*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- EDT Biişeva, Z. 1982. *Zäynäp Biişäva- Äsärzär Dürt Tomda*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- K İbrahimov, Ğ. 1977. *Kinyä*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- KKTY Ehliullin, E. 2002. *Kındık Qanı Tamğan Yır*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- KR Urazgulov, R. & Safina, E. 2000. *Kırsıntaş*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- NM Musin, N. 2003. *Nügman Musin- Haylanma Äsärzär*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- T İgizzenova, N. 2002. *Täkdir*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- U Kamal, R. 2004. *Üzüntäl*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- UYT Sultangereev, R. 1995. *Ulu Yulduz Tuzanı*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- ÜY Hekim, E. 2002. *Üyürmä*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- Yİ Povarisov, S. 2001. *Yäşlik İrtähi*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.

Kaynakça

- Aksu-Koç, A. 1988. *The Acquisition of Aspect and Modality*. New York: Cambridge University Press.
- Aksu-Koç, A. 2000. Some Aspects of the Acquisition of Evidentials in Turkish. In: Johanson, L. & Utas, B. (eds.) *Evidentials. Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter. 15–28.
- Alkaya, E. 2008. Eski Türkçe -qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine. *Turkish Studies* 2008: 3/4, 43–72.
- Arat, R. R. 1951. *Atebetü'l-Hakayık*. İstanbul: Ateş Basımevi.
- Atalay, B. 1985. *Kâşgarlı Mahmut, Divânü Lügâti't-Türk I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Biray, N. 2008. Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: gana, qana, tek, -aq. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 5: 4 (Aralık 2008), 48–83. (E-yayın tarihi: 13.01.2009),
- Brockelmann, C. 1954. *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*. Leiden: Brill.
- BRS = *Başkurtsa Russa Hüzlik* (Red. Uraksin, Z. G). Moskva: Russkiy Yazık. 1996.
- BTH = *Başkurt Tilinin Hüzligi*. (Red. Biişev, E. G. et al.) Moskva. Russkiy Yazık. 1993.
- Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.) 1995. *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: Benjamins.
- Bybee, J. & Perkins, R. & Pagliuca, W. 1994. *The Evolution of Grammar*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Crystal, D. 1994. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Çağatay, S. 1978a. Türkçede ki < erki. In: Çağatay, S. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları. 266–271.
- Çağatay, S. 1978b. Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler. In: Çağatay, S. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları. 168–175.
- Çağatay, S. 1978c. Kazan Türkçesinde indi. In: Çağatay, S. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları. 165–168.
- Kasapoğlu Çengel, H. 2005. *Kırgız Türkçesi Grameri. Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara: Akçağ.
- Dmitriyev, N. K. 1948. *Grammatika başkirkского языка*. Moskva-Leningrad: Izdat. Akademii nauk SSSR.
- Dmitriyev, N. K. 1950. *Başkurt Tilinin Grammatikahı*. Ufa: Bašgosizdat.
- Dönük, D. 2005. Additive Enclitic Suffix -dA in Turkish as a Cohesive Device. *Dil Dergisi* 130, (Ekim-Kasım-Aralık) 54–67.
- Duman, M. 2002. On the usage of the adverbial suffix +lA in Old Anatolian Turkish. *Turkic Languages* 6, 8–18.
- Duman, M. 2008. Eski Türkiye Türkçesi Devresinde +lA Ekli Zarfların Kullanımı Üzerine. *Turkish Studies* 2008: 3/3, 345–355.
- Ercilasun, A. B. 2008. La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi. *Dil Araştırmaları* 2008: 2, 35–56.
- Erdal, M. 1991. *Old Turkic Word Formation*. Wiesbaden: Harrassowitz.

- Erdal, M. 2000. Clitics in Turkish. In: Göksel, A. & Kerslake, C. (eds.) *Studies on Turkish and Turkic Languages. Proceedings of the 9th International Conference on Turkish Linguistics. Oxford, August 12–14, 1998*. Wiesbaden: Harrassowitz. 41–48.
- Erdal, M. 2004. *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- Ersoy, H. Y. 2007. Başkurt Türkçesi. In: Ercilasun, A. B. (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ. 749–810.
- Frawley, W. 1992. *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Göksel, A. & Kerslake, C. 2005. *Turkish. A Comprehensive Grammar*. London-New York: Routledge.
- Grønbech, K. 1936. *Der türkische Sprachbau*. Copenhagen: Levin & Munksgaard.
- Hacıeminoğlu, N. 1984. *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İpek, B. 2009. Divânü Lügâti't-Türk'te Geçen Enklitik Edatları. *Turkish Studies* 2009: 3, 1199–1212.
- İşbulatov, N. H. 1972. *Hezirgi Başkurt Tili*. Ufa: Başkurdistan Kitap Neşriyatı.
- Johanson, L. 2003. Evidentiality in Turkic. In: Aikhenvald, A. Y. & Dixon, R. M. W. (eds.) *Studies in evidentiality*. Amsterdam – Philadelphia: Benjamins. 273–290.
- Karabağ, İ. 2000. Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu. *Türk Dili* 585, 275–278.
- Kaşgarlı, S. M. 2004. Uygur Türkçesinde la Edatı Üzerine. In: V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 20–26 Eylül 2004. Ankara: TDK Yayınları. 1731–1735.
- Kiyekbayev, G. F. 1966. *Hezirgi Başkurt Tili*. Ufa: Başkurt Devlet Üniversitesi.
- Kiyekbayev, G. F. & Seyitbattalov, G. G. & İşbirzin, E. F. et al. 2004. *Başkurt Tili*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Kocasavaş, Y. 2003. Çağatay Metinlerinde Görülen LA Hakkında. *Türk Dünyası Araştırmaları* 142, 183–189.
- Korkmaz, Z. 1995. Türkçede ok/ök Pekiştirme (Intensivum) Edatı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* 1, 98–109.
- Kornfilt, J. 1997. *Turkish*. London – New York: Routledge.
- Kroeger, P. R. 2005. *Analyzing Grammar. An Introduction*. New York: Cambridge University Press.
- KTLG = *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 2006.
- Lewis, G. L. 1967. *Turkish Grammar*. New York: Oxford University Press.
- Nalbant, M. V. 2004. Türkçe Enklitik Edatı La. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 20–26 Eylül 2004. Ankara: TDK Yayınları. 2157–2173.
- Öner, M. 2007. Tatar Türkçesi. In: Ercilasun, A. B. (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ. 679–748.
- Önler, Z. 1996. Türkçede –la Zarf Eki. In: *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, Türk Dil Kurumu, 25–29 Eylül 1992. Ankara. 9–15.
- Özbek, N. 1998. Türkçe'de Söylem Belirleyicileri. *Dilbilim Araştırmaları* 9, 37–47.
- Özbek, N. 2000. Yani, işte, ya: interactional markers of Turkish. In: Göksel, A. & Kerslake, C. (eds.) *Studies on Turkish and Turkic languages*. Wiesbaden. Harrassowitz. 393–401.
- Özönder, S. B. 2007. Türkçe Enklitik Edatları Üzerine: çI/çU. In: IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24–29 Eylül 2000. Ankara: TDK Yayınları. 1427–1438.
- Öztürk, R. 2007. Özbek Türkçesinde Gına Morfemi. In: IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24–29 Eylül 2000. Ankara: TDK Yayınları. 1439–1450.

- Palmer, F. R. 1994. *Grammatical Roles and Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. 2001. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poppe, N. 1964. *Bashkir Manual. (Descriptive Grammar and Texts with A Bashkir-English Glossary)* Bloomington: Indiana University.
- Räsänen, M. 1957. *Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Societas Orientalis Fennica.
- Redhouse Sözlüğü (İngilizce-Türkçe) 1998. İstanbul: Sev.
- Şçerbak, A. M. 1970. *Sravnitel'naya fonetika tyurskih yazıkov*. Leningrad: Nauka.
- Taylan, E. E. & Özsoy, S. 1993. Türkçedeki Bazı Kiplik Biçimlerinin Öğretimi Üzerine. VII. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 13-14 Mayıs 1993, Ankara: Ankara Üniversitesi. 1-9.
- Temir, A. 1946. Uygurca Ançulayu ve Altay Dillerinde Ançu Sözü Hakkında. *Türk Dili-Belleten*, Seri III, S. 6-7, 569-585.
- Tenişev, E. R. 1988. *Sravnitelno-istoričeskaya grammatika tyurskih yazıkov*. Moskva: Nauka.
- Trask, R. L. 1993. *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London - New York: Routledge.
- Tulum, M. 1993. *-la / -le* Ekine Dair. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 26, 157-164.
- Uygur, C. V. 2007. Karakalpak Türkçesi. In: Ercilasun, A. B. (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ. 543-622.
- Üstüner, A. 2003. *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Yuldaşev, A. A. 1981. *Grammatika sovremennogo başkirskogo literaturnogo yazıka*. Moskova: Nauka.
- Yüksel, Z. 2007. Kırım-Tatar Türkçesi. In: Ercilasun, A. B. (ed.) *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ. 811-882.
- Zeynullin, M. V. 1975. *Hezirgi Başkurt Tilinde Modallik Kategoriyahı*. Ufa: Başkurt Devlet Üniversitesi.
- Zeynullin, M. V. 2002. *Hezirgi Başkurt Ezebi Tili- Morfologiya*. Ufa: Başkurt Devlet Üniversitesi.